

Ростислав РАДИШЕВСЬКИЙ

ТОМАШ ПАДУРА – ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ПОЕТ

Особистість і творчий спадок Томаша Падури в контексті «української школи» польської літературі доби романтизму займають одне з ключових та значущих місць. У статті висвітлені особливості проблематики, інтерпретації та відображення часу та простору Правобережжя України, генезис жарових форм та образна парадигма його лірики.

Ключові слова: польська література, українська польськомовна література, доба романтизму, Томаш Падура, лірика, українська школа польського романтизму.

Доба польського романтизму з точки зору пошуків та напрямків діяльності творчих угруповань – період яскравий і барвистий, багатовимірний і неоднорідний. Важливим явищем того періоду в рамках польської романтичної літератури стала «українська школа», яка мала потужний вплив на поступ всієї польської літератури першої половини ХІХ ст. До неї належали видатні митці слова, які черпали натхнення з української історії, культури та фольклору. Її представники, безмежно талановиті письменники, що заклали оригінальний, відмінний ракурс бачення нового «екзотичного» простору в польській художній традиції, – походили з Правобережжя, яке об'єднувало в той час землі Волині, Поділля та України (Київщини). Ідеологічним чинником, який консолідував цих поетів у формацію під назвою «українська школа польського романтизму», було усвідомлення власної приналежності до прадавньої сарматської спільноти. Примноження та розширення проблематики власне польської літератури, насичення її художнього часопростору новими поетикальними засобами східного сусіда сприяло також розвитку та поглибленню українських художніх традицій та подальшому поступу українського національного відродження. «Письменники, які зараховуються до цієї школи, зуміли створити чи не єдиний напевно в європейській площині козацько-народний, український і шляхетсько-польський мистецький літературний – синтез», – справедливо зауважував глибокий знавець україно-польського

Полоністика

пограниччя Ст. Маковський¹.

Починаючи з першої половини XIX ст., до цієї групи, що набула стійкої номінації, передусім завдяки працям Алесандра Тишинського та Міхала Грабовського як «українська школа», традиційно зараховують поетів Антонія Мальчевського, Северина Гощинського та Юзефа Богдана Залеського, яскраві риси «школи» містить творчість Юліуша Словацького, Маврїція Гославського, Міхала Грабовського, Алесандра Грози, Генрика Жевуського, Тимона Заборовського, Зенона Фїша, Міхала Чайковського, її впливи випробувані та, власне, і презентовані у спадщині Теодора Томаша Єжа (Зигмунда Мілковського), Юзефа Коженювського, Юзефа Ігнація Крашевського, Густава Олізара, Томаша Августа Олізаровського, Адама Плуґа, Леонарда Совїнського, Йосифа Антонія Ролле і навіть Володимира Висоцького. Однак, однією з найбільш яскравих постатей «української школи» польської літератури доби романтизму був і залишається Томаш Падура – талановитий поет, лірник, мандрівний торбаніст, який зробив безцінний та одночасно неоціненний внесок як у польську, так і в українську культуру, літературу та музику і, черпаючи натхнення із фольклору та історичних козацьких дум Поділля, Волині та Київщини, – відчув себе виразником та невід’ємною часткою українського народу. Адже іншого культурного джерела на підтвердження своєї «іншості», відмінності власної національної ідентифікації й оригінальності він не знав.

Українське падурознавство XIX ст. представлено одним україномовним виданням «Співанок»², натомість XX ст. репрезентовано достатньо скромним, але важливим львівським збірником «Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького з додатком творів Івана Вагілевича і Тимка Падури»³, київськими «Українською музою натхненні. Польські поети, які писали українською мовою»⁴, «Українські поети-романтики. Поетичні

¹ Маковський С. «Українська школа» як варіант романтизму // Київські полоністичні студії. – Т. VII / Гол. ред., упорядн. та автор передм. Р. Радишевський. – К. : МП «Лєся», 2005. – С. 30–39. – С. 39.

² Співанки українця Тимка Падури // Вид. Г. Задембський. – Коломия, 1878. – 127 с.

³ Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького з додатком творів Івана Вагілевича і Тимка Падури. – Львів : Товариство «Просвіта», 1913. – 456 с.

⁴ Українською музою натхненні. Польські поети, які писали українською мовою / Упор. Р. Кирчіва та М. Гнатука. – К. : Радянський письменник, 1971. – 304 с. – С. 43–58.

твори»⁵ та «Поезія українського романтизму»⁶, що, на жаль, не повно, але дуже актуально повертали українському народу його спадщину.

Однією з найавторитетніших біографічних розвідок життєтворчості Т. Падури, яка не втратила свого значення й до сьогодні, справедливо вважається видана у 1875 р. у німецькому Познані без зазначення імені її автора «Справжня біографія Томаша Падури»⁷. Тільки у 1931 р. завдяки пошукам В. Гнатюка було виявлено справжнє ім'я її автора – Ф. Обухова-Воцатинська⁸, якої листи до Т. Падури вміщені в книжці «Письма», хоча вважалось, що ним міг бути Маріан Васютинський. До висвітлення постаті та спадщини Т. Падури наприкінці XIX ст. в українській періодиці долучився Ф. Равіта-Гавронський, який написав ґрунтовне дослідження життя та творчості⁹, а на початку століття XX-го С. Єфремов вже розглядає постать Т. Падури у контексті українського романтизму, як і М. Зеров у 30-х роках в своїх лекціях з української літератури.

Наступним етапом дослідження та висвітлення творчості українсько-польського митця стала низка статей українського полоніста минулого століття професора В. Гнатюка¹⁰, серед яких «Тимко Падура в українському історично-українському процесі» та «Падура, Рилєєв і декабристи», а також вихід у 1931 р. критично-біографічного та історично-літературного нарису «Тимко Падура»¹¹, який довгий час зберігався у спецфондах і не був доступний українським дослідникам, без якого нині за фактографічністю, синтезом, теоретичністю матеріалу не може

⁵ Українські поети-романтики. Поетичні твори / Упор. М. Гончарук. – К. : Наукова думка, 1987. – 589 с. – С. 328–340.

⁶ Поезія українського романтизму / Уклад О. Борзенко. – К. : ТОВ «Елібре», 2008. – 480 с. – С. 319–334.

⁷ Prawdziwy zyciorys Tomasza Paddury / Skreślony prez ***. – Poznań : J. Żupański, 1875. – 95 s.

⁸ Гнатюк В. Українсько-польська правобережна література. Вибр. пр. / Київські полоністичні студії : Зб. наук. пр. Гол. ред., упорядн. та автор передм. Р. Радишевський. – Т. XII. – К. : МП «Леся», 2008. – 634 с. – С. 47.

⁹ Равита Ф. Фома Паддурра (Критический очерк) // Киевская старина. – Т. 26. – № 9. – 1889. – С. 727–751.

¹⁰ Радишевський Р. Володимир Гнатюк – невтомний дослідник українсько-польської правобережної літератури [Передмова] // Гнатюк В. Українсько-польська правобережна література. Вибр. пр. / Київські полоністичні студії : Зб. наук. пр. – Т. XII. – К. : МП «Леся», 2008. – 634 с. – С. 7–44.

¹¹ Гнатюк В. Тимко Падура. Критико-біографічний та історично-літературний нарис. – Харків-Київ : Література і мистецтво, 1931. – 147 с.

обійтись жоден дослідник.

Д. Чижевський у своїй історії літератури виокремлює групу українськомовних польських письменників, до якої включає й Т. Падуру. Але в Україні, у наступні роки вивчення творчості Т. Падури було штучно зупинено, після чого його ім'я можна було називати лише в «обоймі» серед ряду інших, які, творять, так зване, літературне тло. Тому дослідження Р. Кирчіва «Український фольклор у польській літературі»¹², де є окремий параграф про поета, займає важливу роль не тільки в поглибленні падуризнавства, але й в еволюції української полоністики.

За останні роки з'явилося чимало наукових праць, в яких розглядається творчість Т. Падури, зокрема фундаментальна монографія В. Єршова «Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності»¹³, яка поглибила та наситила вітчизняне падуризнавство новими візіями макротекстуального простору польськомовної української літератури Правобережжя. Безперечно, сьогодні для поглиблення падуризнавства мають величезне значення дослідження Є. Нахліка, зроблені вченим у ряді статей, які зібрані у збірці «Проблеми українсько-польської літературної компаративістики»¹⁴. У монографії «На шляху реалізму: історія України у творчості представників „української школи” в польській літературі 40 – 90-х років XIX ст.»¹⁵ С. Баженова розглядає проблемні питання поступу «української школи», у в яких визначає місце й роль творчості Т. Падури. Крім цього, варто назвати біографічну повість В. Радовського «Тимко Падура: спроба роздеградування і реабілітації»¹⁶, яка, не дивлячись на художньо-публіцистичне викладення матеріалу, містить чимало по-новому висвітлених історичних фактів, тонких наукових спостережень та уточнень. Ряд окремих питань падуризнавства поставлені у статтях В. Бунчука і

¹² Кирчів Р. Український фольклор у польській літературі (період романтизму). – К. : Наукова думка, 1971. – 275 с.

¹³ Єршов В. Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності. – Житомир : Полісся, 2008. – 624 с. – С. 432-450.

¹⁴ Нахлік Є. Творчість Юліуша Словацького й Україна. Проблеми українсько-польської літературної компаративістики. – Львів, 2010. – 288 с.

¹⁵ Баженова С. На шляху реалізму: історія України у творчості представників «української школи» в польській літературі 40 – 90-х років XIX століття. – Кам'янець-Подільський, 2006. – 260 с.

¹⁶ Радовський В. Тимко Падура: спроба роздеградування і реабілітації. – Львів : Видавництво «Центр Європи», 2012. – 639 с. – С. 4–378.

В. Мальцева¹⁷, В. Колесник¹⁸, І. Ярмошика¹⁹, К. Якубовської-Кравчик²⁰ та ін.

Суспільна й літературна діяльність Т. Падури викликала крайні позитивні або негативні реакції, але творчість не залишала байдужими сучасників, на яких справляла певний вплив. Але, попри строкаті думки, В. Гнатюк високо цінував поета, який був канонізатором українського поетичного слова в Західній Україні – за В. Гнатюком, «під Падуру» писали С. Осташевський («Дві чарівниці»), З. Фіш (Тадеуш Падалиця) («Тарасова ніч»), К. Гейнч («Козакові нема біди»), М. Шашкевич («Згадка», «Болеслав Кривоустий», «Погоня»), М. Устияновпч («Осінь»). М. Дашкевич виявив «спорідненість» його поезій та художніх текстів А. Метлинського, натомість А. Шамрай вказав на подібність «Палія» Л. Боровиковського й «Козака» Т. Падури. Найбільшої популярності набула його пісня «Рухавка», яку співали повстанці Галичини в 1830 – 1831 рр., а також шляхетська молодь. К. Ценглевич написав на її мотив поезію «Косарі», «Далій, браття, в руки коси», а драматург М. Сухоровський використав у мелодрамі «Ванда Потоцька», де її виконували гайдамаки, а також в драмі К. Гейнч «Повернення козаків з Трапезунду» герої виконують його пісні. Поет та етнограф Е. Ізопольський вважав твори Т. Падури народними.

Томаш Падура народився 21 грудня 1801 р. в містечку Іллінці Липовецького повіту Київської губернії (тепер – смт Вінницької області). До речі, у тих же самих Іллінцях того ж самого 1801 р. народився й Северин Гоцинський, видатний поет «української школи», творчі та життєві шляхи якого неодноразово перехрещуватимуться із його видатним земляком. Початкову освіту Томаш здобував у парафіяльній школі в Іллінцях, у 1814 р. продовжив навчання у Вінницькій гімназії разом з С. Гоцинським. Восени 1820 р. року вступив до Кременецького ліцею, де познайомився з іншими митцями, які популяризували українську

¹⁷ Бунчук В., Мальцев В. Віршування Тимка Падури // На стику культур: польський та український вірш / Ред. Л. Пщоловська, Н. Чамата. – К. : Вид.-пол. центр «Київський університет», 2007. – 215 с. – С. 88–97.

¹⁸ Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини. Біографічний словник. – Вінниця : ВМГО «Розвиток», 2007. – 1007 с. – С. 476–478.

¹⁹ Ярмошик І. Томаш Падура – співець романтик історії Волині та України // Література та культура Полісся / Ред. Г. Самойленко. – Вип. 57. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 318 с. – С. 49–57.

²⁰ Якубовська-Кравчук К. Томаш Падура // Волинські Афіни. 1805 – 1833 / 36. наук. пр. під ред. Ст. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль : Богдан, 2006. – 302 с. – С. 129–136.

культуру, серед яких були М. Гославський, З. Доленга-Ходаковський, Т. Заборовський, С. Осташевський, Т. Олізаровський. Після закінчення лицю Т. Падура жив по магнатських дворах Потоцьких, Жевуських, Сангушків на Поділлі та Волині.

1825 р. Т. Падура переселяється у маєток фанатично закоханого в Схід графа Вацлава Жевуського у містечко Саврань Балтського повіту Подільської губернії (тепер – Одеська обл.), де граф В. Жевуський, щоб здобути прихильність та заручитися підтримкою козаків, організував у своєму савранському маєтку школу лірників, яку очолив Т. Падура. Поет стає лірником, легко впізнаваним за козацьким вбранням та торбаном у руках.

У тому ж 1825 р., гостюючи у старшого брата Юзефа в Житомирі, Т. Падура встановив зв'язки з Польським патріотичним товариством і брав участь у переговорах про співпрацю його членів з російськими декабристами, серед яких був С. Муравйов-Апостол. З того часу Томаш став частим та бажаним гостем на таких зібраннях. Тоді ж Т. Падура отримав замовлення від членів Південного товариства С. Муравйова та М. Бестужева-Рюміна на «бойову пісню» українською мовою, й склав у Тетієві 1825 р. вірш «Рухавка. Піснь козацька», у якому, апелюючи до історичної козацької слави, закликав земляків до визвольної боротьби проти царизму («рухавка» означає повстання). Після поразки декабристського повстання Т. Падура, перебуваючи у Ружині (тепер Житомирська обл.), в 1827 р. створив нову редакцію «Рухавки», в якій підсилив агітаційний акцент на спільній національно-визвольній боротьбі поляків та українців проти російських завойовників як чужого, змонголізованого народу. Під час листопадового повстання 1831 р. «Рухавка» стала бойовою пісню полку волинської кінноти К. Ружицького.

В. Гнатюк переказує спогади К. Михальчука, які підтверджують особисті зв'язки Т. Падури з декабристами. Д. Дорошенко з уст відомого мовознавця розказує, що в п'ятдесятих роках XIX ст. К. Михальчук особисто познайомився з Т. Падурою, який розповів йому, що в 1825 р. на слов'янському з'їзді у Василькові він уперше висунув українське питання, зазначивши, що організатори з'їзду забули про один слов'янський народ. Коли всі здивовано зглянулися, Т. Падура пояснив: «Та про господаря цієї хати, де ми зібралися, забули – про український народ». І от усі згодилися з Т. Падурою, і він заявив себе представником українського народу. К. Михальчук зокрема уточнює, що «на якійсь нараді їх (декабристів) у Василькові чи в Білій Церкві з'явився Т. Падура й заговорив про Україну, вимагаючи в ім'я справедливості визнання прав на її автономію, що

справило особливу сенсацію на цій нараді й нібито спонукало Рилєєва написати свою поему „Войнаровський”»²¹.

Переодягнувшись в простий одяг з торбаном Т. Падура у 1828 – 1829 рр. здійснив подорож українськими землями уздовж Південного Бугу, а далі – до Дніпровського лиману та суходолом аж до Кубані, де знайшли притулок козаки після ліквідації Запорізької Січі. Під час однієї з мандрівок він відвідав Полтаву, де ймовірно зустрівся з неперевершеним І. Котляревським.

Після поразки Листопадового повстання 1830 – 1831 рр., Т. Падура втратив інтерес до громадської діяльності, його, як повстанського емісара, було вислано до с. Верховні, маєтку графа Вацлава Ганського. Після арешту у с. Ружині, Т. Падура понад рік провів у тюрмі у містечку Сквирі. Розчарування, поразка та ув'язнення не найкращим чином вплинули на емоційний стан Томаша, внаслідок чого у митця стали помітні прояви психологічного розладу, який, зрештою, як припускають дослідники, міг бути й самозахисною симуляцією. Саме це, як не парадоксально, й врятувало його від заслання до Сибіру. Спершу звільнений під нагляд поліції, він проживав довгий час у рідних у селах Мшанці та Махнівці. Та на волі Т. Падура перебував недовго, оскільки 1832 р. його знову арештували. Цього разу Томаш, відповідно до матеріалів слідства, нібито вимагав грошей від верхівнянського поміщика В. Ганського. Рішенням суду Т. Падуру було позбавлено дворянства й засуджено до заслання. Однак і цього разу покарання вдалося уникнути через підозру у психічному розладі поета.

Ранні відомі твори Т. Падури, написані польською та українською мовами в 1824 – 1825 рр., поширювались у рукописних версіях, а першим твором Т. Падури, який побачив світ на газетних шпальтах, була дума «Золотая борода», присвячена В. Жевуському, яка була надрукована під ім'ям його брата Юзефа у «Варшавському щоденнику» в 1829 р. Перша збірка творів Т. Падури «Пеня Томаша Падури» була видана у Львові 1842 р. без попереднього дозволу та нагляду автора. До збірки ввійшли переважно українські вірші Т. Падури та кілька випадково приписаних йому творів. Цей факт змусив Т. Падуру розпочати підготовку оригінального видання власних творів, яке побачило світ через два роки у Варшаві під назвою «Українки з нугою Тимка Падури». Книжечка містить 12 віршів українською мовою із

²¹ Гнатюк В. Українсько-польська правобережна література. Вибр. пр. / Київські полоністичні студії : Зб. наук. пр. Гол. ред., упорядн. та автор передм. Р. Радишевський. – Т. XII. – К. : МП «Леся», 2008. – 634 с. – С. 121.

дослівним польським перекладом, здійсненим самим автором.

Як і в кожного неспокоїного романтика була у Т. Падури своя нещаслива любовна історія, яка відбулась ще напередодні перед листопадним повстанням. Його кохана дівчина вийшла заміж за багатшого, залишивши тільки глибокий слід у його романтичних поезіях. Але доля надто жорстокою не була для правобережного лірника й розпорядилася також примхливо: коли його давня любов, Франціска Баранська, втратила чоловіка та залишилася вдовою, він використав цей шанс та у 1841 р. потайки з нею повінчався. Але й шлюб не утихомирив Томаша: з наростанням нової революційної хвилі 1846 р. він знову кинувся у вир агітаційно-конспіраторської діяльності серед селянства – тепер, мабуть, у ще більше зрадикалізовано-демократичному дусі, про що могли б свідчити його польські поезії. Дружині він залишив тільки гарний переспів народної пісні «Їхав козак за Дунай»²².

Як згадували сучасники, 1848 р. Т. Падури пощастило виграти в лотерею 15 тисяч злотих (інші припускають, що таким чином було завуальовано грошову дотацію від шляхти), завдяки яким він зміг виїхати за кордон. Під час подорожі Т. Падура побував в Німеччині, Чехії, Швейцарії та Італії, познайомився з Джузеппе Мадзіні – впливовим діячем національно-визвольного руху на Апеннінах, авторитетним політиком, талановитим письменником і філософом. Т. Падура був учасником славетного слов'янського з'їзду в Празі 1848 р., де познайомився з П. Ю. Шафариком, якому, як вдатному археологу, була адресована «Словенка».

Помер Т. Падура 20 вересня 1871 р. у містечку Козятині, що на Поділлі, в маєтку свого друга М. Васютинського. Його поховано у с. Мяхнівці (тепер – с. Комсомольське Козятинського р-ну Вінницької обл.). Невдовзі після смерті Т. Падури, М. Васютинський, на прохання В. Пшиборовського, написав спогади про Т. Падуру, які стали основою для нарису В. Пшиборовського «Томаш Падура», опублікованого в «Бібліотеці варшавській» у 1882 р.

За життя Т. Падури було видано загалом небагато його творів, активно й широко функціонували вони швидше в усних переказах, ніж на шпальтах альманахів і газет. Як уже згадувалось, у 1842 р. у Львові з'явилася збірка «Пеня Томаша Падури», до якої увійшли твори, написані українською мовою, але латинським шрифтом, а також переклади А. Пенткевича, серед яких українки: «Кошовий»,

²² Горбач О. Поет на межі двох націй і двох культур. До польсько-українських літературних взаємин // Сучасність. – 1961. – № 7. – С. 32–43. – С. 40–41.

«Низовець» та «Запорожець» з їх перекладами на польську мову; думи: «Князь Роман Сангушко, Староста Вінницький і Житомирський», «Золотая борода», «Рухавка Козацька», «Піснь Відортова»; польськомовні поезії: «Гриб», «Шалений», «Вийняток зі спогадами Томаша Падури». В окремому розділі представлені переклади польською мовою: пісні Сина Ель-Ааса Селіма Ресулада: «До Еміра Таг-ель-Фахер-Абд-Ель-Нішан», «До Шанар долини», «До весни на долині Шанар», поезій А. Міцкевича на руську мову: «До Німна», «До Німна (сонет)», «Прощання Чайльд Гарольда», «Прощання Чайльд Гарольда (з Байрона)», «Пані Твардовська (балада)», нарешті, додаток до біографії Т. Падури та вірш «Спів Козака» Т. Олізаровського. До цієї збірки потрапили також непадурінські твори, що були приписані йому помилково, а саме: два переклади з А. Міцкевича й переклад П. Гулака-Артемовського «Твардовский. Малороссийская баллада», назву якої видавець К. Яблонський поміняв на заголовок оригіналу А. Міцкевича – «Пані Твардовська».

У 1844 р. поет видав у Варшаві «Українки з нутю Тимка Падури», до яких увійшли 15 українськомовних творів, написаних латиницею, з нотами. Крім українок, що були надруковані в першій збірці, видання поповнилося такими творами, як «Козак», «Лісовчик», «Січовий», «Чайка», «Дашкевич», «Гостина у Івоні», «Веслярі», «Гандзя із Самари», «Піснь Козацька», «Роман з Кошири». Збірник доповнений дописками та поясненнями польською мовою, у яких автор описує окремі події з української історії, які, на його думку, були особливо важливі.

У другій половині тридцятих років позаминулого століття поет написав «Бурлачки» («Пісняр ліра-лірник» та «Україна») і «Монголки» («Путь монголів»), які увійшли до посмертного видання «Письма Тимка Падури» з передмовою К. Вільди, що побачило світ у Львові у 1874 р. Крім творів друкованих у попередніх виданнях, до збірки також увійшли неопубліковані раніше українки «До земляків», «Лірник», «Реєстровий», «Чорноморець», «Бурлака»; думи: «Конашевич», «Мурашка», «Рожицький», «Сірко», «Тетеря», «Гордієнко», «Барабаша», «Мазепа», «Свірчовський». У ньому також було вперше надруковано так звані «Мандрівки» («Україна», «До Дніпра» та «Мандрівець») та окремим розділом «Різності», а саме друковані раніше «Пісні Сина Ель-Ааса Селіма Ресулада», та вперше – «Шапка», «Фатіма», «Романові Сангушко на Новий 1828 рік», «Гробниця Дороти кс. Сангушко», «Фантазія», «Спогади», «Піснь Альдони (з Валленрода)», «З пісні Вайдельоти (з Валленрода)», «Преображеніє», «Фантазії», «Місто», «До Т***», «Аль-Буфара (балада з Валленрода)», «Візія, ліра-лірник», «До М***», «Слова до

Йосипа Павла Шафарика», «Гетьманці». Першу публікацію побачили також написані у шістдесятих роках прозові історичні розвідки Т. Падури під назвою «Історичні нариси», серед яких «Козаки українські», «Богдан Хмельницький», «Іван Сірко» та «Іван Мазепа».

Після смерті Т. Падури зібрані його твори з підготовлених ще самим автором рукописів анонімно видав його давній протектор Р. Сангушко (1874). Творчу діяльність Т. Падури доповнювали зроблені ним переклади, зокрема «Конрада Валленрода» А. Міцкевича, «До Інези» і три «Гебрайські мелодії» Дж. Г. Н. Байрона, а також «Мелодії XVI – XXI» Т. Мура.

Згодом «Українки» та «Думи» Т. Падури, писані кирилицею, публікувалися ще кілька разів окремими збірками «Співанки українця Тимка Падури»²³, або ж друкувалися поряд з творами інших авторів, серед яких у книзі Ст. Будзінського «З чужого Парнасу»²⁴, куди також увійшли переклади з Г. Андерсена, П. Беранже, Г. Гейне, Й. Гете, В. Жуковського, М. Лермонтова, О. Пушкіна, Ф. Шиллера та Т. Падури. У збірці «Творів Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького» було також додано твори І. Вагилевича та Т. Падури писані кирилицею.

Сам Т. Падура свої твори поділяв на «українки» та «думи». Ця класифікація була і є досить умовною, оскільки не має чітких критеріїв ні щодо змісту, ні з погляду аналізу їх поетичних особливостей. Основною тематичною домінантою цих творів є історичне минуле. Можна вловити лише досить умовну різницю, коли предметом «українок» є більш загальні явища історичного минулого, як у поезіях «Лірник», «Січовий» чи «Козак», а героями «дум» є особи з конкретними історичними іменами, наприклад, Конашевич, Рожинський, Сірко, Тетеря. Поет користується польською графікою, але загалом Т. Падурина мова становиться вільною від помітних діалектизмів, на що, очевидно, вплинула його мандрівка просторами південно-східного Правобережжя та «соціальне замовлення» від козацько-селянського середовища, для якого він писав свої вірші. Що ж до української фонетики й морфології у його творах, то вони становлять дивне поєднання двох діалектних елементів української мови, південно-західної та

²³ Співанки українця Тимка Падури / Вид. Г. Задембський. – Коломия, 1878. – 127 с.

²⁴ Budziński St. Z obcego Parnasu. – Warszawa : A. Gruszecki, 1886. – 275 s. – S. 243–271.

південно-східної групи²⁵.

Україна у творчості Т. Падури постає перед читачем загадковим та екзотичним краєм, що споконвіку асоціювався зі свободою та волелюбністю, а образ українських краєвидів витриманий автором у романтично-сентиментальному настрої та наслідує традиції «Пісень Оссіана», яким притаманні були темні, похмурі тони, неспокійні явища природи – рвучкий вітер, чорні хмари, бурхливе море, туман тощо. Головним героєм більшості поезій Т. Падури є козак, воїн, байронічний романтичний бунтар, який є невід’ємною частиною землі, що його зростила. Образ цей у інтерпретації автора має деякі спільні характерні риси. Так, наприклад, у вірші «Низовець» (Кізи-Кермен, 1828), поет малює постать низовця – завзятого вояка, який хвалиться, що його боїться турок, і що він готовий напасти на Царгород. Козак з однойменної українки представлений молодим юнаком, який понад усе цінує волю і славу. Він несе помсту своїм ворогам: кров і вогонь. Символи війни присутні як на землі, так і у воді. Але це війна за відновлення колишніх кордонів Речі Посполитої.

Однак, історичне минуле Т. Падура не завжди трактує об’єктивно, на що у нього були свої причини, адже «треба пам’ятати про роль, яку відігравали думи й пісні як фактор консолідації української національної спільноти; вони становили важливе джерело культурної компетенції, особливо стилізованого історичного знання, наводили привабливу модель сприймання минулого і одночасно були вагомим елементом місцевого обряду, що відрізняв від інших етносів чи націй»²⁶, – пише К. Якубовська-Кравчик. Єдиним можливим виходом з надзвичайно складної ситуації, в якій опинилася Польща, Т. Падура вважав збройну боротьбу.

Важливе значення має оцінка творчості Т. Падури Т. Шевченком, яку він вмістив у двох своїх творах – «Прогулка с удовольствием и не без морали» (1856) і в «Щоденнику» (20 травня 1858). У повісті «Прогулка...» автор розповідає, що в одній єврейській корчмі він побачив книжку «Украинская поэзия

²⁵ Остапчук О. Мова «українок» Тимка Падури: соціолінгвістичний контекст та діалектна база // Діалектологічні студії 3. Зб. пам’яті Я. Закревської. – Львів, 2003. – С. 47–69; Остапчук О. Післямова до «азбучної війни»: кириличне видання творів Тимка Падури // Українська мова. – 2009. – № 2. – С. 26–48.

²⁶ Якубовська-Кравчик К. Томаш Падура // Волинські Афіни 1805 – 1833 / Зб. праць під ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль : Богдан, 2006. – С. 129-136. – С. 132-133.

И. Падуры», яку він викупив за 5 злотих. А далі поет трохи зневажливо признається: «Поэзия Падуры мне известна и переизвестна»²⁷. Свою критику Т. Шевченко продовжив у «Щоденнику». До слів анонімної пісеньки він подав такий коментар: «Написання цієї простої пісні приписують самому Кармелюкові. Це образа славного лицаря. Це твір мізерного Падури»²⁸. Усі негативні оцінки підсумував С. Єфремов в «Історії українського письменства» (1912) і кинув кілька нищівних формулювань: «дворацький поет Ревухи – Золотої Бороди», «шляхтич в українській одежі», «абиякий хист», «невеличкий талант».

Невтомний дослідник творчості Т. Падури В. Гнатюк пише: «Падура був найталановитішим з усіх поляків „української школи”, що писали українською мовою. Його творчість мала деякий зв’язок з лірикою панських теорбаністів, та й він сам належав до савранського гуртка двадцятих років графа Жевуського. Однак його літературна спадщина з усіма своїми досить значними дефектами і його політичне credo не вкладалися у рамки співця-нахлібника, як дехто собі це уявляв. Політично Т. Падура належав до прогресивної шляхетської інтелігенції, а на літературній ниві пішов далі простої стилізації народної пісні»²⁹.

М. Інґльот у статті «Бард літературної моди» зауважує, що Т. Падура «користувався псевдоукраїнською, тобто подібною до української – мовою <...>. Такі були причини салонного успіху текстів Падури <...>. На тлі сучасної української мови його „українськість” виявилася мовною стилізацією»³⁰.

Дослідниця К. Якубовська-Кравчик зазначила, що: «вплив української культури, присутній із раннього дитинства, мав оформити життєві події та поетичну діяльність Т. Падури, учинити з нього *rag excellence* одержувача й співтворця двох зовсім відмінних традицій. І якщо дослідники відкрили й оцінили роль, яку культури сусідніх народів відіграли у формуванні найвидатніших польських поетів, то варто придивитися й до Томаша Падури, у випадку якого подібний вплив іноді бував іще

²⁷ Шевченко Т. Повне зібрання творів : У 12 т. – Т. 4 : Повісті. – К. : Наукова думка, 2003. – 600 с. – С. 211.

²⁸ Шевченко Т. Повне зібрання творів : У 12 т. – Т. 5 :Щоденник. – К. : Наукова думка, 2003. – 496 с. – С. 186.

²⁹ Гнатюк В. Українсько-польська правобережна література. Вибр. пр. / Київські полоністичні студії : Зб. наук. пр. Гол. ред., упорядн. та автор передм. Р. Радишевський. – Т. XII. – К. : МП «Леся», 2008. – 634 с. – С. 110.

³⁰ Inglot M. Bard literackiej mody. O poetyckiej karierze Tymbka Padurry // Przegląd humanistyczny. – № 2. – 1984. – S. 33–54. – S. 53–54.

сильнішим»³¹.

Нині з історичної перспективи, крім політичної та поетичної діяльності Томаша Падури, можна вбачати в ньому яскравого, непересічного виразника ідеології тої частини польського суспільства, що проживала в Україні і змогла відчутти крокуюче відродження українського народу, як в політичному та культурному сенсі мала сміливість оголосити свою прихильність до нього і в майбутньому польсько-українському союзі бачила розв'язання найбільшої проблеми сучасності – ослаблення Російської імперії та їхніх завоюницьких прагнень.

Саме тому Т. Падура, навіть зі своєю псевдоісторичною фантастикою, романтизмом та українським мрійництвом, залишається великим лірником, який хотів достукатись своїм співочим словом до сердець передусім українського громадянства, щоб разом із польським народом позбутись ярма царизму й будувати нові автономні храми – польський і український.

Ростислав Радисhevский

Томаш Падура – польсько-український поет

Личность и творческое наследие Томаша Падуры в контексте «украинской школы» польской литературы периода романтизма занимают одно из ключевых и значимых мест. В статье рассмотрены особенности проблематики, интерпретации и отображения времени и пространства Правобережной Украины, генезис жанровых форм и образная парадигма его лирики.

Ключевые слова: польская литература, украинская польскоязычная литература, период романтизма, Томаш падура, лирика, украинская школа польского романтизма.

Rostyslav Radyshevskyj

Polish-Ukrainian poet Tomasz Padura

Tomasz Padura's personality and artistic heritage occupy one of the most important places in the «Ukrainian school» of Polish Romanticism literature context. The article reports about the peculiarities of problematics, interpretation and reflection of Right-bank Ukraine time and space, the genesis of genre forms and figurative paradigm of his lyrics.

Key words: Polish literature, Ukrainian literature written in Polish, Romanticism, Tomasz Padura, lyrics, Ukrainian school of Polish Romanticism.

³¹ Jakubowska-Krawczyk K. Tomasz Padurra – poeta polsko-ukraicki // Варшавські українознавчі записки. Польсько-українські зустрічі / За ред. С. Козака. – Варшава, 2005. – S. 111–122. – S. 114.